

Ölmez Ağacın Vakıf Ruhu

Balıkesir’de Kadın İradesiyle Kurulan Hayır
Köprüleri (1461–1927)

Semiha NURDAN

Semiha NURDAN

ÖLMEZ AĞACIN VAKIF RUHU
Balıkesir’de Kadın İradesiyle Kurulan Hayır Köprüleri (1461–1927)

ISBN 978-625-8656-89-3

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2026, PEGEM AKADEMI

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye’de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır; indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000’in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilmektedir.

I. Baskı: Nisan 2026, Ankara

Yayın-Proje: Selcan Durmuş
Dizgi-Grafik Tasarım: Beyza Nur Erdoğan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sayfa Basım Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
İvedik OSB Matbaacılar Sit. 1514. Cad. No: 23-25
Yenimahalle/ANKARA

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 77079

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi
Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: yayinevi@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Osmanlı medeniyeti, kuşkusuz bir “vakıf medeniyeti”dir. Bu medeniyetin en zarif ve güçlü sütunlarından birini ise, mülkiyet haklarını toplumsal faydaya dönüştüren kadınların kurduğu vakıflar oluşturur. Elinizdeki bu çalışma, Balıkesir’in tarihsel derinliğinde kadınların imzasını taşıyan bu devasa hayır ağının izini sürerek gün yüzüne çıkarmayı amaçlayan titiz bir araştırmanın ürünüdür.

“Ölmez Ağacın Vakıf Ruhı” adını verdiğim bu eserle; 1461’den Cumhuriyet’in eşğine kadar uzanan geniş bir zaman diliminde, Balıkesir coğrafyasında kadın iradesinin neleri inşa edebildiğini gözler önüne sermeyi hedefledim. Çalışmamda sadece 81 vakfiyenin teknik dökümünü yapmakla kalmayıp; Edremit ve Havran’ın zeytinliklerinden Balıkesir çarşılarındaki dükkânlara kadar uzanan iktisadi gücün, nasıl birer “merhamet hattına” dönüştüğünü ortaya koymaya gayret ettim.

Eser, okuru zeytin dallarının gölgesinde şekillenen bir sosyal dayanışma modeline davet etmektedir. Eğitimden altyapıya, avarız sandıklarından fukara yemeklerine kadar uzanan geniş harcama kalemleri, kadınların toplumsal kriz anlarında nasıl bir “emniyet supabı” görevi gördüğünü belgelemektedir. Bu vakıfların sadece dini bir motivasyonla değil, aynı zamanda bilinçli bir kalkınma modeliyle hareket ettiğini görmek, Balıkesir’in kurumsallaşmış bir sosyal yardımlaşma merkezi olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır.

Bu çalışmanın fikir aşamasından nihayete ermesine kadar geçen süreçte; kıymetli akademik rehberlikleri ve destekleriyle yolumu aydınlatan **Doç. Dr. Mustafa POLAT**’a ve **Dr. Öğr. Üyesi Enise OSMANOĞLU**’na en içten şükranlarımı sunarım. Araştırmalarım sırasında kapılarını açan ve her türlü kolaylığı sağlayan Balıkesir Vakıflar Bölge Müdürü **Mikail AKILLI**’ya, Vakıflar Genel Müdürlüğü Meclis Üyesi **Mevlüt ÇAM**’a, Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi bünyesindeki tüm çalışma arkadaşlarıma ve **Yozgat Bozok Üniversitesi Tarih Bölümü**’nde bulunan mesai arkadaşlarıma, değerli hocalarıma verdikleri destekler için teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak, hayatımın her anında sabır ve sevgileriyle yanımda olan, bu uzun soluklu çalışmanın en büyük manevi destekçileri sevgili **anneme ve kızıma** sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....iii

GİRİŞ: ZEYTİN DALININ GÖLGESİNDE BİR MEDENİYET TASAVVURU

Balıkesir'in Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Konumu	1
Osmanlı ve Balıkesir Örneğinde Kadın Vakıfları.....	2
Vakfiye Analiz Metodolojisi ve Veri Değerlendirme Süreci	3
Balıkesir'de Kadın Vakıfları ve Bir Zümrenin İnşası.....	4

1. BÖLÜM

VAKIF KURAN KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK PROFİLİ: KİMLİK STATÜ VE GÜÇ

Vakıf Kuran Kadınların Sosyal-Ekonomik Profili, Statü ve Güç	6
Osmanlı Balıkesir'inde Vâkıfeler: İstatistiksel Analiz.....	7
Toplumsal Köprü: Zengin ile Fakir Arasında Merhamet Hattı.....	9
Vakıf Kurma Süreci ve Motivasyonlar (Sadaka-i Cariye)	9
Vâkıfelerin Sosyal Kimliği ve Motivasyon Analizi: Genel Bir Değerlendirme	11
Balıkesir Kadın Vakıflarının 81 Vakfiye Üzerinden Analizi	12

2. BÖLÜM

VAKIFLARIN AKARLARI: ZEYTİN VE MUSAKKAFAT

Zeytin Ziraatında "Sak" Hesabı ve Verimlilik.....	183
Şehir Esnafına Mekân Sağlama: Dükkân ve Müsakkafat	185
Nakit Para Vakıfları ve "İstirbah"	188
Vakıf Akarlarının İktisadi Analizi: Genel Bir Değerlendirme.....	190

3. BÖLÜM

VAKIF HİZMETİNİN DAĞILIMI

Eğitim ve İlmi Hayat Vakıfları: Medreseler ve Burslar	192
Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakıfları (Âvâız ve İmaret)	193
Su ve Altyapı Vakıfları: Çeşme, Köprü ve Çamaşırhaneler.....	194
Dini ve Kültürel Hizmet Vakıfları	195
Vakıf Hizmetlerinin Toplumsal Etkisi: Genel Bir Değerlendirme.....	196

4. BÖLÜM**BALIKESİR KADIN VAKIFLARININ HARCAMA KALEMLERİ**

Personel Giderleri ve Vazifeler.....	198
Eğitim ve Medrese Giderleri	200
Dini Hizmetler ve Giderleri	201
Sosyal Yardımlaşma ve “Hayrât” Harcamaları.....	202
Kentsel Altyapı ve Su Mimarisi Giderleri.....	204
Harcamaların Genel Değerlendirmesi ve İktisadi Sonuçlar	206
Sonuç	207
Kaynakça	210
Ek: Vakfiye Örneği	213

GİRİŞ: ZEYTİN DALININ GÖLGESİNDE BİR MEDENİYET TASAVVURU

Balıkesir'in Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Konumu

Balıkesir, Anadolu'nun batısında, Marmara ve Ege denizlerine kıyısı olan jeostratejik konumuyla tarih boyunca "Misya" (Mysia) olarak adlandırılan bölgenin merkezinde yer almıştır. Şehrin fiziki coğrafyasını karakteristik kılan temel unsur, kuzeyde Kazdağları (İda) ve güneyde Madra Dağları ile çevrelenmiş, verimli ovalarla denizin bulunduğu parçalı topoğrafik yapısıdır. Bu yapı, bölgede hem alp disiplinindeki orman varlığına hem de Akdeniz ikliminin sunduğu zeytin ve bağcılık kültürüne olanak sağlamıştır¹.

İdari tarih perspektifinden bakıldığında Balıkesir, Karesi Beyliği'nin mirasçısı olarak Osmanlı hakimiyetine girmiş² ve 1393 yılında kurulan Anadolu Beylerbeyliği'nin önemli bir sancağı haline gelmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde, Tanzimat sonrası idari düzenlemelerle kentin önemi daha da pekişmiş; özellikle Hüdavendigâr Vilayeti'ne bağlı bir sancak merkezi olarak stratejik bir lojistik üs işlevi görmüştür³. Şehrin ulaşım ağları, İstanbul'u İzmir'e bağlayan kadim yolların kavşağında bulunması sebebiyle ticari hareketliliğin de merkezidir⁴.

Tarihi coğrafyayı şekillendiren en hayati iktisadi faktör ise su ve toprak mülkiyetidir. Edremit Körfezi'ne bakan yamaçlar, "sıvı altın" olarak nitelendirilen zeytinyağı üretiminin imparatorluk çapındaki en önemli merkezlerinden biridir. Akarsuların bolluğu ve vadi içlerine kurulan yerleşim birimleri, bölgede erken dönemlerden itibaren gelişmiş bir su medeniyetinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Vakfiyelerde sıkça rastlanan "mâ-i câri" (akan su) ve "müceddeden inşa" şerhleri, bu coğrafi zenginliğin insan eliyle nasıl bir bayındırlık faaliyetine dönüştüğünü kanıtlar.

Netice itibarıyla Balıkesir'in tarihi coğrafyası; dağ, deniz ve ovanın kesiştiği bir üretim havzasıdır. Bu havza, sadece tarımsal üretimi değil, aynı zamanda mülkiyetin hayrata dönüşmesini sağlayan vakıf kurumunun da maddi temelini oluşturmuştur. Bölgedeki kadın vakıflarının yoğunluğu, coğrafyanın sunduğu zeytin-

- 1 Besim Darkot, (1993), "Balıkesir", *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, MEB Yayınları, İstanbul, s. 268.
- 2 Zerrin Günel Öden, (2001) "Karesioğulları", *Diyanet İslam Ans.*, C. 24, s. 488-489.
- 3 Balıkesir'in tarihine dair literatürde olan eserlerin bir araya getirilerek değerlendirilmesi yapılmıştır. Bkz: Barış Yıldırım, (2023), *Balıkesir Tarihi Bibliyografyası*, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 4 Mücteba İlgüner, (1992), "Balıkesir", *Diyanet İslam Ans.* C. 5, İstanbul, s. 12-14.